

min hazırlanmış olur, böyle kâğıtlar ayrıca âharlanır.

Bunlardan başka bir ebru çeşidi daha vardır ki tanınmış ebruculardan Ayasofya Camii hatibi Mehmed Efendi (ö. 1773) tarafından icat edildiği için **hatip ebrusu** adıyla tanınır. Bunda, hafif renkli zemin üstüne tel çubuk yardımıyla kuvvetli renklerden birer damla bırakılır, istenirse iç içe birkaç renk daha konabilir. İnce bir iğne bu kat kat renkli dairelerin içinde sağdan sola, yukarıdan aşağıya birkaç defa hareket ettirilir ve çarkıfelek, yürek, yıldız gibi şekiller elde edilir. Buna bağlı olarak çiçek şekilleri de yapılmak istenmiştir. Ancak ilk defa M. Necmeddin Okyay (ö. 1976) eliyle tabii şekline en yakın çiçekli ebrular (lâle, karanfil, hercaî menekşe, gelincik, gonca gül, kasımpatı, sümbül) yapılması başarılmış, onun talebesi Mustafa Düzgünman (ö. 1990) da bunlara papatyalı ebruyu ilâve etmiştir. Çiçekli ebrular sanat tarihimizde "Necmeddin ebrusu" adıyla tanınır.

Teknede istenilen tarzda hazırlanan ebru, teknenin üstüne sağdan veya soldan yavaşça yatırılan ve 15 saniye kadar bekletilen kâğıda bütün güzelliğiyle geçer. Ebruyu yapan kişiden tarafa olan köşelerden tutulup kaldırılan kâğıt öne doğru çekilir ve uzun çitalar üstüne serilerek gölgede kurumaya bırakılır.

Teknede yapılan nakışlar ancak bir tek kâğıda geçirilebilir. Bir defa yapılan ebrunun aynıysa bir daha tekrarlanamaz, ancak benzeri yapılabilir. Bundan dolayı her ebru, asla kopya edilemeyecek bir sanat eseri vasfını taşır.

Yine Necmeddin Okyay'ın buluşu olarak İslâmî hat sanatında yer alan yazılı ebrular vardır. Bir hat eseri, arap zıkkı mahlûlûyle yazıldıktan ve kurutulduktan sonra ebru teknesine yatırılırsa zıkkı yerler ebruyu almaz ve yazılı kısım kâğıt rengiyle kalır.

Eski yazma kitaplarda kâğıdın yazı hasasının ayrı, etrafının ayrı renge boyanmasına "akkâse", böyle kâğıtlara da "akkâseli kâğıt" denilir. Ebruya da tatbik edilen bu teknikle XVII. asırda Hindistan'ın Bîcâpûr şehrinde ebru-resimler yapıldığı bilinmektedir. Necmeddin Okyay bunları görmediği halde, hafif ebrulu kâğıdın ortasına arap zıkkı mahlûlû sürüp bu kâğıdı, kuvvetli boyalar serptiği tekneye ikinci defa yatırarak iki ayrı ebrulu kâğıt, yani akkâseli ebruyu yapmıştır. Bu tarz, Necmeddin Okyay ta-

rafından ayrıca yazılı ebruya da tatbik edilmiştir.

Yukarıda sayılanlar dışında İstanbul'da ebruculukla uğraşan eski sanatkarlardan tesbit edilebilenler şunlardır: Şebek Mehmed Efendi (X./XVI. yüzyıl), Şeyh Sâdık Efendi (ö. 1846), kardeşi Sâlih ve oğlu Hezarfen İbrâhim Edhem Efendi (ö. 1904), Bekir Efendi (XIX. yüzyıl), Hattat Sâmi Efendi (ö. 1912), Necmeddin Okyay'ın oğlu Sâmi Necmettin (ö. 1933), Hattat Aziz Efendi (ö. 1934), Abdülkadir Kadri Efendi (ö. 1942), Sâcid Okyay (d. 1915). Günümüzde bu sanatla uğraşanlar süratle çoğalmakta olup ebrunun zamanımızda kumaş, cam ve fayans üzerine de yapıldığı, hatta mücerret resim anlayışı dışında figüratif resim üslûbuyla dahi çalışıldığı görülmektedir. Ayrıca zamanımızda eski boyalar bulunmadığından bunların yerini artık sentetik boyalar almıştır. Bu sebeple renk zevki de değişikliğe uğramıştır.

Ebru kâğıdı, eskiden yazma kitapların ciltlenmesinde (ebrulu kap, çarküşe kap) ve yan kâğıdı olarak kullanıldığı gibi kıta ve levhaların iç ve dış pervazlarıyla koltuk denilen kısımlarında da çok kullanılmıştır; bunların en güzel örneklerine müze, kütüphane ve koleksiyonlarda rastlanır. Ayrıca Necmeddin Okyay'dan bu yana, çiçekli ebruların dört tarafına da iç ve dış pervaz olarak yaraşan diğer tarzdaki ebrulardan yapıştırlarak câzip resim tabloları hazırlandığı görülmektedir.

Bu sanat XVII. asırdan itibaren Batı âleminin de ilgisini çekmiş, Roma'da 1646 yılında "Türk kâğıdı" adıyla yapılan ilk neşriyattan beri ebruculuk üzerine pek çok eser yazılmıştır (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

- Kummî, *Gülîstân-ı Hüner*, nâşirin mukaddimesi, s. 41-42; *Tertîb-i Risâle-i Ebrî* (1017/1608 tarihli yazma nüsha, M. Uğur Derman özel kütüphanesi); *Risâle*, Millet Ktp., Ali Emîrî, Tarih, nr. 809, vr. 1^b, 14^a; A. Haemmerle — O. Hirsch, *Buntpapier*, München 1961; M. Uğur Derman, *Türk Sanatında Ebrû*, İstanbul 1977; P. Jane Easton, *Marbling, History and a Bibliography*, Los Angeles 1983; Marie-Ange Doizy — Stephanie Ipert, *Le Papier Marbré, son histoire et sa fabrication*, Paris, ts.; Ahmet Çoktan, *Türk Ebrû Sanatı*, İstanbul 1992; Mehmet Ali Kağıtçı, "Ebrû-Papiers Marbrés turcs", *Palette*, XXX, Suisse 1969, s. 14-20; Robert Arndt, "Ebru: The Clond Art", *Aramco World Magazine*, XXIV, May-June Washington 1973, s. 26-33; Yves Porter, "Qâqaz-e Abri, notes sur la technique de la marbrure", *Sir*, XVII/1 (1988), s. 47-55; Muhammed Hasan Simsâr, "Ebrî", *DMBİ*, II, 570-574.

M. UĞUR DERMAN

EBSÂL ü SELÂMÂN

(أبسال و سلامان)

Lâmiî Çelebi'nin

(ö. 938/1532)

Molla Câmî'nin *Selâmân ü Ebsâl*

adlı eserinden genişleterek
tercüme ettiği aşk mesnevisi

(bk. LÂMIÎ ÇELEBÎ;

SELÂMÂN ü EBSÂL).

EBŞİHÎ

(bk. İBŞİHÎ).

EBTAH

(الأبطح)

Mekke ile Mina arasında bir yer.

Ebtah, Arapça'da "kumlu, çakıllı dere, suyun yayılarak aktığı geniş tabanlı vadi" anlamında kullanılan bir isimdir. Battâh da aynı mânaya gelmektedir. Bazı dilcilere göre ise Ebtah kelimesi, kökünde bulunan "yüzükoyun yere atmak, yüzüstü bırakmak" şeklindeki bir anlamı sebebiyle Hz. Âdem'in yeryüzüne indirildiği mevkîin adı olmuştur. Bu yer Battâh, Hayfu Benî Kinâne ve Muhassab olarak da bilinmektedir.

Ebtah'ın Mekke ile Mina arasında bulunduğu kesin ise de mevkîi ve bunun sınırları konusunda görüş ayrılığı vardır. Ezrakî'ye göre Ebtah, Mekke'den Mina'ya çıkılırken Hacûn'dan Hurmâniye'nin sınırına kadar olan sol taraftaki bölgedir. Burası günümüzde Ca'feriye adıyla bilinir. Fâsî'nin Şâfiî'den naklettiğine göre Ebtah, Cebelül'ayre ile Cebelülâhar arasında kalan bölgedir. Cebelül'ayre Cebelülmünhanâ, Cebelülâhar Cebelülhacûn olarak bilinmektedir. Asmaî'ye göre ise Yukarı Melâvî denilen Şi'bü Amr ile Beyyâziye diye adlandırılan Şi'bü Benî Kinâne arasında kalan bölgedir. Bunun dışında, Hacûn ile Mina arasında kalan bölgenin tamamının Ebtah olduğunu söyleyenlerin yanı sıra Cemerât'ın bulunduğu yere Ebtah diyenler de vardır. Ayrıca Fâkihî, Ebtah adıyla aynı mevkîde başka yerlerin gösterildiğinden de bahsetmektedir.

Ebtah'ın diğer adı olan Bathâ aynı zamanda Mekke'nin isimlerinden biridir. Hz. Peygamber'in dedesi Abdülmutta-lib'in "Ebû'l-Bathâ" künyesiyle anıldığı, kendisinin de "Bathâ'nın efendisinin oğ-

lu" olduğunu söylediği nakledilmektedir (Nüveyrî, XVI, 40-42). Câhiliye döneminde Mekke ve Kâbe reisliği konusunda çıkan anlaşmazlık üzerine Kureyş kabilesiyle Huzâa ve Benî Bekr kabileleri savaşmak üzere Ebtah'ta karşılaştılar. Her iki tarafın büyük kayıplar verdiği bu savaş, hakem olarak seçilen Ya'mur b. Avf b. Kilâb'ın Mekke emirliği ve Kâbe reisliğini Kusay b. Kilâb'a vermesiyle sona erdi. Daha sonra hasım kabileler Mekke'den göç ettiler. Bu olaydan sonra Kureyş kabilesi ikiye ayrıldı. Bir kısmını Kusay Ebtah'a yerleştirdi, bunlar Kureyşü'l-Bitah adıyla şöhret buldular. Diğerleri Mekke'nin dışında yerleştiler ve Kureyşü'z-Zevâhir diye tanındılar (İbn Sa'd, I, 68-71).

Hz. Peygamber'in, Abdülmuttalib'e mensubiyeti ve Bathâ'da konaklamış olması dolayısıyla Ebtahî nisbesiyle anıldığı nakledilmektedir. Ayrıca Ya'kûbî'nin belirttiğine göre Resûl-i Ekrem Mekke'deki üç yıllık gizli davet dönemini Ebtah'ta sona erdirmiş ve açık davetini ilk defa orada yapmıştır (Târîh, II, 24). Hudeybiye Antlaşması'nı takip eden yıl umretü'l-kazâ için Mekke'ye gittiğinde Ebtah'tan başka hiçbir yerde konaklamadığı rivayet edilir. Mekke'nin fethi sırasında da yine burada konaklamış ve İslâm'ı kabul eden Hind b. Utbe ve yanındaki kadınların biatını Ebtah'ta kabul etmiştir. İbn Sa'd'ın bildirdiğine göre Hz. Peygamber genellikle burada konaklardı. Nitekim Vedâ haccını eda ederek Mina'dan dönerken, "Biz yarın inşallah müşriklerin küfür üzere sözleştikleri Benî Kinâne vadisine ineceğiz" demiş (Müşned, II, 540; Buhârî, "Hac", 45) ve aynı yerde konaklamış, bu arada öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarını orada kılmış, buna da "tahsib" denmiştir. Abdullah b. Ömer tahsibi Hz. Peygamber'in sünneti olarak kabul etmiş, Hz. Ebû Bekir, Ömer ve Osman hac dönüşü tahsib yapmış, İbn Abbas ve Âişe ise Resûl-i Ekrem'in ibadet maksadıyla değil istirahat maksadıyla buraya indiğini söyleyerek tahsibin sünnet olmadığını belirtmişlerdir (Buhârî, "Hac", 147).

Ashap arasındaki bu görüş ayrılığı fıkıh mezheplerine de yansımıştır. Haneî fakihleri tahsibi, müşriklerin geçmişte aynı yerde toplanarak müslümanlara boykot ilân etmek için sözleşmelerine karşılık olarak Hz. Peygamber'in kasıtlı bir davranışı şeklinde değerlendiren sünnet kabul etmişler ve tavafta-

ki remel* gibi saymışlardır (Serahsî, IV, 24). Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezhepleri ise tahsibi müstehap kabul etmişlerdir. Ancak bu uygulamayı terketmenin hac ibadetine zarar vermeyeceği ve herhangi bir cezayı gerektirmeyeceği hususunda fakihler arasında görüş birliği vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-ʿArab, "bḥ" md.; Feyyûmî, *el-Mişbâhu'l-münîr*, Bulak 1324, "bḥ" md.; *Müşned*, II, 237, 540; VI, 41, 190; Buhârî, "Hac", 45, 147, "Meğâzî", 39, "Tevhîd", 31, "Cihâd", 180; Müslim, "Hac", 339-340, 343-345; İbn Mâce, "Menâsik", 26, 27, 72; Ebû Dâvûd, "Menâsik", 86; Tirmizî, "Hac", 72; İbn Sa'd, *et-Ṭabaḳât*, I, 61-71, 311, 450; II, 122; III, 334; VIII, 236; Ezrakî, *Aḥbârü Mekke* (Wüstenfeld), II, 81-94; Fâkihî, *Aḥbârü Mekke* (nşr. Abdülmelik b. Abdullah), Mekke 1407/1986-87, III, 75-80; IV, 66-79; Ya'kûbî, *Kitâbü'l-Büldân* (Âyeti), s. 94; a.m.f., *Târîh*, I, 6, 238; II, 24; Serahsî, *el-Mebsûṭ*, IV, 24; Şirâzî, *el-Mühezzebe*, I, 238; Bekrî, *Muʿcem*, I, 97, 257-258; Kâsânî, *Bedâʾiʿ*, II, 160; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 457; Yâkût, *Muʿcemü'l-büldân*, I, 74; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XVI, 40-42; Fâsî, *Şifâʾ ü'l-ğarâm* (nşr. Abdüsselâm Tedmürî), Beyrut 1405/1985, I, 476, 493, 500-502; Himyerî, *er-Ravzü'l-miʿtâr*, s. 7; Buhûttî, *Keşşafü'l-kınâʾ*, II, 511; *el-Fetâvâ'l-Hindiyye*, I, 234; Desûkî, *Hâşiye ʿale's-Şerhi'l-kebîr*, II, 52-53; Şevkânî, *Neylül-evṭâr*, V, 95-96; Bustânî, *DM*, I, 340; *Mu. F.*, I, 181; *Mu. F.*, I, 200-201; *DMBİ*, III, 75-80; IV, 66-79.

SALİM ÖĞÜT

EBTER, Kesirünnevâ

(كثيرالنوا، الأتر)

(ö. 169/785-86)

Zeydiyye'ye bağlı olan ve Bütriyeye, Ebteriyeye, Sâlihiyye gibi değişik adlarla tanınan fırkanın kurucularından biri (bk. ZEYDİYYE).

EBTERİYYE

(الأترية)

Zeydiyye âlimlerinden

Hasan b. Sâlih

(ö. 168/784-85)

ile Kesirünnevâ el-Ebter'in

(ö. 169/785-86)

görüşlerini benimseyenlere verilen ad (bk. ZEYDİYYE).

EBÛ

(bk. EB; KÜNYE).

EBÛ ABDULLAH, Muhammed b. Ali

EBÛ ABDULLAH, Muhammed b. Ali

(أبو عبدالله محمد بن علي)

Ebû Abdillâh Muhammed el-Gâlib-Billâh b. Ebi'l-Hasen Alî b. Sa'd en-Nasrî (ö. 940/1534)

Endülüs'te hüküm süren Nasrîler'in son hükümdarı (1482-1483, 1487-1492).

Endülüs'te İslâm hâkimiyetinin son temsilcisi olan Nasrîler (Benî Ahmer) Devleti'nin hükümdarı Ebû Abdullah (İspanyol kaynaklarında Boabdil ve el Rey Chico) 862'de (1457-58) doğdu. Babası Ebû'l-Hasan Ali b. Sa'd veliaht olarak önce onu tayin ettiği halde daha sonra câriyesi Süreyyâ'nın kendi oğlunun veliaht olması yolundaki gayretleri sonunda bu kararından vazgeçti. Ebû Abdullah'ın annesi Âişe ile birlikte hapsedirdi. Saray ricâlinde bazılarının yardımı sayesinde Ebû Abdullah Elhamra Sarayı'ndan kaçmayı başardı ve Vâdîâşî'ye (Guadix) giderek burada babasına karşı bir isyan hareketi başlattı. Bu sırada Ebû'l-Hasan'ın Zagal lakabıyla tanınan kardeşi Muhammed b. Sa'd, Meriye (Almeria) ve civarında istiklâlini ilân etmiş bulunuyordu. Bu sebeple Nasrîler Devleti kendi içinden parçalanmıştı. Yine aynı sıralarda Kastilya (Castilla) Krallığı ile Aragon Krallığı birleşerek tek bir siyasî güç haline geldiler ve Endülüs'te İslâm hâkimiyetine son vermek için Nasrîler'in parçalanmasını fırsat bilerek 887'de (1482) Gırnata'nın güneybatısındaki Hâmme'yi işgal ettiler; daha sonra da Levşe'ye saldırdılar. Bu gelişmeler karşısında Vâdîâşî'de bulunan Ebû Abdullah tahtı ele geçirmek için Gırnatalılar'a çağrıda bulundu. Onun bu çağrısı gerek saray görevlileri gerekse Gırnata halkı arasında kabul görmeye başladı. Durumun kendi aleyhine gelişmekte olduğunu anlayan babası Ebû'l-Hasan Gırnata'dan ayrılarak kardeşi Zagal'e sığındı. Bunun üzerine Ebû Abdullah XI. Muhammed adıyla 887'de (1482) babasının terkettiği tahta oturdu ve ilk icraatı, amcası Zagal'in başarılarından da cesaret alarak bazı hristiyan mevzilerine saldırmak oldu. Ancak Kurtuba yakınındaki savaşta yenildi ve pek çok askeriyle birlikte kendisi de esir düştü. Ebû Abdullah'ın esir düşmesiyle Nasrî tahtı Zagal'e kaldı.

Zagal'in tahta geçmesinden endişeye kapılan Kral Ferdinand ve Kraliçe İza-